

Přístup k náboženství

V této eseji se budu věnovat rozličným přístupům k náboženství, které zastávali vybraní antropologové, kterými jsou M. Harner, J. Frazer, V. Turner a E. Evans-Pritchard. Nebudu se zabývat přímo srovnáváním jednotlivých přístupů z toho prostého důvodu, že jsou navzájem velmi odlišné a musela bych jejich práci příliš zjednodušovat, což by byla škoda. I tak se ale jistému zjednodušení není možné vyhnout. V první části eseje stručně shrnu přístupy jednotlivých antropologů k náboženství, ve druhé části se pak pokusím zhodnotit jejich přínos a jejich názory na náboženskou tematiku.

V. Turner je jedním z antropologů, který se věnoval symbolické antropologii. Symbolická antropologie studuje způsob, jakým lidé vnímají a rozumí svému okolí, a také činům jiných členů společnosti. Tento výklad skutečnosti pak tvoří kulturní systém významů, které jsou do určité míry sdíleny všemi členy dané společnosti (Des Chene 1996:1274). Symbolická antropologie studuje symboly a procesy, jako je mýtus nebo rituál, s jejichž pomocí lidé řeší základní otázky o sociálním životě (Spencer 1996:535). Turner zastává názor, že symboly podněcují sociální interakce a jsou „určitými vlivy, které přimějí osoby nebo skupiny lidí k nějakému skutku nebo akci (Turner 1980:143). Hlavním předpokladem symbolické antropologie, je že víra, ať je jakkoliv nesrozumitelná, se stává srozumitelnou, když se na ní díváme jako na součást kulturního systému významů (Des Chene 1996:1274). Symbolická antropologie se tradičně věnovala kosmologii, náboženství, rituály a také na mytologii. Turner se zajímal o symboly jako o „operátory v sociálních procesech“ (Ortner 1983:11) a věřil, že symbolické vyjádření sdílených významů tvoří centrum lidských vztahů (Manning 1984:20).

J. Frazer byl vzdělaný v mnoha oborech a k sociální antropologii se dostal až díky W. Smithovi, znalci semitských jazyků, filozofie a matematiky, který se stal jeho učitelem. Když Smith předčasně zemřel, Frazer mu věnoval své nejslavnější dílo Zlatou ratolest, i když mezi nimi existovali světónázorové rozdíly. Frazer se při svých výkladech totemismu, exogamie, tabu a magie inspiroval dílem E. B. Tylora a celkově hodnotil náboženství jako primitivní filozofický systém, jehož omyly lze díky moderní vědě snadno rozpoznat a dokázat. Frazer zastával evolucionistický přístup vůči náboženství a ve Zlaté ratolesti argumentoval. V lidské mentální evoluci víra v magii zákonitě předcházela jakémukoliv náboženství, které bylo v Západní společnosti nahrazeno vědou. V prvním stádiu existovala falešná kauzalita mezi rituály a přírodními událostmi. Náboženství se objevilo v druhé fázi a třetí a poslední fázi byla věda. Zvyky pocházející z předešlých stádií přetrvaly do pozdějších stádií a byly neustále přehodnocovány podle momentálně dominujícího myšlenkového proudu.

Frazer byl kritizován především za to, že nikdy nepracoval v terénu a používal pro svůj výzkum informace z druhé ruky., byla mu vytýkána i etnografičnost jeho práce, která v dnešní době patří spíše k historickému odkazu. Mezi antropology, kteří vyvracely jeho teorie patřil například Lévi-Strauss nebo B. Malinowski.

E. E. Evans-Pritchard byl významnou postavou britské sociální antropologie, a to především ve tvorbě teorií o náboženství. Jeho nejvýznamnější práce pochází ze zkoumání kmenu Nuerů a Azandů z jižního Súdánu. Zastával názor, že sociální antropologie je vědou humanitní a nejdůležitější podmínkou pro pochopení jiných kultur byl překlad. To pro něj představovalo dva komplexní skutečnosti: jak proniknout do mentálního světa cizí a neznámé kultury a jak ji potom vysvětlit ostatním pomocí porovnávání s jinými známějšími kulturami. Musí tedy nejdřív porozumět a přetransformovat své myšlenky tak, aby mohl vnímat zkušenosti studované kultury tak, jak je vnímají její členové a teprve

poté přeložit tyto získané zkušenosti takovým způsobem, aby jim porozuměli i ostatní. V roce 1965 vydal práci *Teorie primitivního náboženství*, ve které argumentoval proti různým teoriím, které byly zkonstruovány mnoha různými antropology. Svůj přístup k náboženství založil na faktu, jak velké potíže má člověk s vžitím se do situace a myšlení členů jiných kultur. Právě v selhání tak učinit, výzkumníci tíhnou přičítat jiným kulturám a starověkým lidem myšlenky, které se spíše shodují s antropologickým přístupem, než s realitou jejich myšlení.

Evans-Pritchard také argumentoval, že věřící i nevěřící přistupují ke studiu a výzkumu náboženství s velkými odlišnostmi. Nevěřící se přiklání spíše k psychologickým, sociologickým, existenčním nebo biologickým teoriím, které vysvětlují náboženství jako iluzi. Naproti tomu věřící se kloní k vysvětlování náboženství jako přístupu, kterým lidé vnímají a chápou realitu a vztahují k tomu sami sebe, svůj přístup. I když se obě dvě skupiny shodnou na faktu, že náboženství je důležitým sociologickým faktorem v životě, věřící má navíc ještě duchovní dimenzi, kterou nevěřící úplně postrádají. Ve výsledku Evans-Pritchard tvrdí, že náboženství může být pochopeno jen těmi věřícími, jejichž vnitřní vědomí a zkušenost s náboženstvím hraje roli.

Evans-Pritchard zároveň kritizuje některé badatele za to, že při studiu zachovávají k náboženství vlažný a někdy i skoro nenávislný přístup (Eriksen, 2008). On sám byl v příslušné terminologii zastáncem hermeneutického a interpretačního přístupu k výzkumu. Svými názory z oblasti náboženství na Evans-Pritcharda navazuje Geertz.

Michael Harner je nikdy nevěnoval náboženství jako takovému. Jako antropolog se věnoval výzkumu Jihoamerického šamanismu. Později se podrobil šamanskému tréninku (výcviku) v komunitě Jivaro indiánů a od roku 1987 se oddal výzkumu, praktikování a vyučování šamanismu v Západním světě (Murphy 2009:715; Walsh and Grob 2005). Harner obhajuje důležitost světových praktik šamanismu v každodenním životě a ozdravení vztahů mezi lidstvem a přírodou samotnou.

Šamanem je ten, kdo vstupuje do jiného stavu vnímání, do jakéhosi tranzu a tam získává informace, díky kterým pak pomáhá jednotlivcům nebo komunitě. V tranzu se věří, že jeho duše opouští tělo, pracuje s dobrými a zlými silami na jiné úrovni vnímání, nebo dokonce v jiné dimenzi. Do této dimenze má obyčejný člověk přístup odepřen a tak je šaman jediným spojením (médiem) s oním světem. Šamani jsou často nazýváni „těmi, kteří ví“, a jsou to jedině oni, kteří mají přímou zkušenost vědění z jiného světa. Pokud šaman nedosahuje žádných výsledků tzn. není schopen získat požadované informace nebo léčit, přestane být lidmi ze svého kmene využíván.

Sám Michael Harner tvrdí, že šamanismus není náboženstvím, ale pouze metodou. Šamanismus koexistuje a funguje v symbióze s velkým množstvím různých náboženství. V Sibírii koexistuje s buddhismem a lamaismem, stejně tak v Japonsku taktéž s buddhismem. Nutno poznamenat že buddhismus a lamaismus patří mezi nekonfliktní náboženství. Je pravdou, že šamani jsou velmi často součástí animistických kultur, které věří v existenci duchů. Takže v šamanistických kulturách, kde šamani spolupracují s duchy k tomu, aby získali požadované výsledky, jako je léčení, je pochopitelné že lidé věří v duchy. Šamani ale v duchy nevěří, mluví s nimi a spolupracují s nimi. Nejde tedy o víru šamanů, pro ně jsou duchové realitou, se kterou se sektákají při výkonu své práce. Je velmi důležité si uvědomit, že nejde o systém víry.

Téma náboženství je jedním z velmi složitých k výkladu, přesně jak říká Evans-Pritchard. Jeho teorie a přístup k náboženství a jeho výzkum jsou mi nejbližší, především proto, že je důležité respektovat

existenci jiného způsobu myšlení. A náboženství je krásným případem fenoménu, o kterém se nedá uvažovat mimo etnografický a historický kontext.

Kapitolou samou o sobě je šamanismus, kterému se věnuje Michael Harner. On sám tvrdí, že šamanismus není náboženstvím, ale metodou. Tento koncept je pro mě těžké pochopit, protože šamanismus je obvykle spojován s animismem a já osobně si nedovedu příliš představit koexistenci buddhismu a šamanismu v jednom. Na druhou stranu samozřejmě neznám přesné okolnosti a podmínky, za jakých tato symbióza funguje. J. Frazer byl velmi vzdělaným literátem a jeho Zlatá ratolest je velmi čtivým dílem, což pomohlo jeho popularitě. Ovšem neimponuje mi fakt, za který byl často kritizován, a to že se nikdy osobně nevěnoval terénní práci. Jeho evolucionistická teorie vývoje od magie před náboženství až po vědu vypadá sice na první pohled logicky, ale dnes je považována za chybnou. Symbolická antropologie, které se věnoval V. Turner má v principu podobný přístup k náboženství jako Evans-Pritchard, a i když věřím, že by se neshodli na všem, alespoň částečně ano.

Štěpánka Suchardová

UČO: 414922

Internetové zdroje a bibliografie

<http://www.kirjasto.sci.fi/jfrazier.htm>

<http://tranceshamanismbodyandsoul.blogspot.cz/2009/05/michael-harner-modern-day-shaman-by.html>

<http://www.shamanicstudies.com/articles/article01.html>

http://atheism.about.com/library/glossary/western/bldef_evanspritchard.htm

<http://antropologie.zcu.cz/james-george-frazer>

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/217662/Sir-James-George-Frazer>

<http://anthropology.ua.edu/cultures/cultures.php?culture=Strukturalism>

Murphy, 1981 Reviewed work(s): The Way of the Shaman: A guide to Power and Healing by Michael Harner. American Anthropologist, New Series [on-line]. 83(3):714-717

Des Chene, Mary. 1996. Symbolic Anthropology. In Encyclopedia of Cultural Anthropology. David Levinson and Melvin Ember eds. Pp. 1274-1278. New York: Henry Holt

Spencer, Jonathan. 1996. Symbolic Anthropology. In Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. Alan Barnard and Jonathan Spencer ed. Pp. 535-539. London and New York: Routledge

Ortner, Sherry B. 1984. Theory in anthropology since the Sixties. Comparative Studies in Society and History. 26:126-166

Manning, Frank E. 1984. Victor Turner: An Appreciation. The Association for the Anthropological Study of Play Newsletter 10(4):20-22

